

Фролов О. П.,старший викладач кафедри кримінальних розслідувань
Державного податкового університету

СПЕЦІАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

Анотація. У статті розглянуто питання щодо існування в сучасних умовах складної організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії, що характеризується необхідністю збирання численних фрагментів доказової інформації на значній території та обумовлює залучення великої кількості працівників правоохоронних органів. За аналогією з близькими за змістом заходами, що проводяться в адміністративній та оперативно-розшуковій діяльності, організаційну форму слідчої (розшукової) дії, яка розглядається, названо спеціальною операцією. Проаналізовано ознаки та сформульовано поняття спеціальної операції як організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції, характеризується не специфічним процесуальним механізмом, а виключно особливостями своєї організації. Спеціальна операція передбачає єдине керівництво угрупованням сил та засобів спеціально створеним органом; планує основу, узгодження та координацію всього комплексу заходів щодо мети, часу, місця та способу проведення; участь досить великої кількості суб'єктів (прокурори, слідчі, співробітники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо); сприйняття (виявлення, вилучення, дослідження) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять доказову та іншу криміналістично значиму інформацію, а також розташовані на значній за розмірами території. Запропоновано авторське визначення поняття «спеціальна операція»: це складна організаційна форма проведення невербальної (обшук, огляд) або змішаної (слідчий експеримент) слідчої (розшукової) дії, що передбачає єдине керівництво угрупованням сил і засобів спеціально створеним органом, планує основу, узгодження і координацію усього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення, яка характеризується значною кількістю суб'єктів (прокурори, слідчі, працівники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо) і пов'язана зі сприйняттям (виявленням, вилученням, дослідженням) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять доказову та іншу криміналістично значиму інформацію, а також розташовані на значній за розмірами території. У статті робиться висновок щодо принципової можливості проведення у формі спеціальної операції лише невербальних (обшук, огляд) та змішаних (слідчий експеримент) слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: спеціальна операція, слідчі (розшукові) дії, огляд, обшук, слідчий експеримент.

Frolov O. P. Special operation as an organizational form of conducting investigative (inquiry) action

This article examines the question of the existence in modern conditions of a complex organizational form of production of an investigative (search) action, characterized by the knowledge of many fragments of objective reality located on a vast territory, and causing the involvement of a large number of law enforcement officers. By analogy with similar in meaning activities carried out in administrative and operational-search activities, the considered organizational form of investigative (search) action is called a "special operation". The features are analyzed and the concept of "special operation" is formulated as an organizational form of conducting an investigative (search) action. Investigative (search) action carried out in the form of a "special operation" is characterized not by a specific procedural mechanism, but exclusively by the peculiarities of its organization. A special operation provides for: a) unified leadership of the grouping of forces and assets by a specially created body; b) the planned basis, agreement and coordination of the entire complex of measures for the purpose, time, place and method of carrying out; c) the participation of a sufficiently large number of subjects (prosecutors, investigators, employees of operational and special power units, specialists, etc.); d) perception (identification, withdrawal and research) of a multitude of objects of different nature and size (fragments of objective reality, elements of the material situation), containing evidence and located on a large territory. The author's definition of the concept of "special operation" is proposed: a complex organizational form of production of non-verbal (search, inspection) or mixed (investigative experiment) investigative (search) action, which provides for a unified management of a group

of forces and means by a specially created body, a planned basis, coordination and coordination of the entire complex of measures for the purpose, time, place and method of carrying out, which is characterized by a large number of subjects (prosecutors, investigators, employees of operational and special power units, specialists, etc.), and is associated with perception (identification, seizure, research) of many objects of different nature and size (fragments of objective reality, elements of the material situation), containing evidence and other forensically significant information and located on a large territory. The article concludes that it is in principle possible to carry out in the form of a special operation only non-verbal (search, inspection) and mixed (investigative experiment) investigative (search) actions.

Key words: *special operation, investigative (search) actions, search, inspection, investigative experiment.*

Постановка проблеми. Виконання завдань щодо протидії злочинності у сучасних умовах є головною функцією держави. Здійснення цієї функції пов'язано з вимогою докорінного покращення роботи правоохоронних органів, які за суворого дотримання принципу верховенства права повинні підвищити ефективність своєї діяльності, забезпечити високий ступінь розкриття кримінальних правопорушень та вирішувати інші завдання кримінального провадження.

З урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики особливої актуальності набуває дослідження питань щодо застосування тактичних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій у складній організаційній формі.

Під час проведення таких слідчих (розшукових) дій доволі часто виникають проблеми процесуального і тактичного характеру, для вирішення яких необхідне розроблення відповідної теоретичної та методичної бази. В ході створення такої бази, на наш погляд, доцільно використовувати досвід комплексних широкомасштабних заходів, яких вживають із правоохоронною метою, що отримали назву «спеціальна операція».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти визначення поняття «спеціальна операція» та його тлумачення досліджувалися у наукових працях К.В. Антонова, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Д.В. Гребельського, М.О. Демидова, Ю.В. Дубка, О.Ф. Долженкова, М.В. Корнієнка, В.В. Крикуна, В.М. Кульчицького, І.П. Козаченка, В.А. Лаптія, А.Ф. Майдикова, Ю.Б. Оболенського, В.М. Плішкіна, М.А. Погорецького, А.І. Пясецького, В.Л. Регульського, М.Б. Саакяна, В.Г. Самолова, І.В. Сервєцького, В.А. Ситника, М.М. Смаліної, А.С. Спаського, В.Л. Трасковського.

Особливостям проведення слідчих дій саме у формі спеціальної операції значну увагу

у своїх роботах приділив С.Б. Россинський [1]. Його дослідження щодо особливостей проведення слідчих дій у складній організаційній формі, зокрема щодо обшуку у формі спеціальної операції, є важливою базою для подальших робіт у цьому напрямі, але вони перш за все ґрунтуються на кримінально-процесуальному законодавстві Російської Федерації. В Україні ж ця тематика залишається практично недослідженою.

Мета дослідження. Метою статті є розкриття поняття, змісту та основних ознак спеціальної операції як організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку нашої держави протиправним посяганням все частіше стали піддаватися суспільні відносини у сфері економічної діяльності. Разом із так званими традиційними злочинами поширились кримінальні правопорушення у сфері економічної (господарської) діяльності, способи вчинення і приховування яких усе більше ускладнюються. Зростає також кількість техногенних катастроф та злочинів терористичної спрямованості, пов'язаних із значною кількістю постраждалих.

Під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії проводиться багато об'ємних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (масштабні огляди та обшуки, під час яких вилучається багато речових доказів і документів; складні слідчі експерименти та експертизи; допити великого кола осіб тощо), в ході яких збирається, досліджується та перевіряється значний обсяг криміналістично значимої інформації, зокрема доказової.

За таких умов суто нового, специфічного характеру набувають і самі слідчі (розшукові) дії (огляд, обшук, слідчий експеримент тощо), які вимагають вжиття значної кількості пошуково-пізнавальних заходів на значній території.

Зазвичай сил традиційної слідчо-оперативної групи, яка складається зі слідчого, декількох працівників оперативного підрозділу та спеціаліста, у таких випадках буде недостатньо (термін «слідчо-оперативна група» у цьому разі використовується у тактико-криміналістичному розумінні). Вочевидь, для проведення таких об'ємних та широкомасштабних слідчих (розшукових) дій необхідне залучення значно більшої кількості працівників правоохоронних органів.

У таких випадках необхідна участь не одного, а багатьох (під час здійснення розслідування слідчою групою) слідчих, що самостійно керують окремими напрямками роботи. Має бути значно збільшено кількість залучених за письмовим дорученням слідчого або прокурора співробітників оперативного підрозділу, які під час виконання такого доручення користуються повноваженнями слідчого і можуть брати участь у цих заходах. Необхідні також спеціалісти, які володіють спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і можуть надавати консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Крім того, такі слідчі (розшукові) дії, особливо широкомасштабні обшуки, об'єктивно потребують використання ресурсів спеціальних силових підрозділів правоохоронних органів для подолання активної протидії з боку осіб, які не зацікавлені у їх належному проведенні.

Кількість учасників таких об'ємних та широкомасштабних заходів сягає декількох десятків, а іноді й значно більшої кількості, тому, вочевидь, процедура вжиття таких заходів має певну специфіку та деякі відмінності від так званих традиційних слідчих (розшукових) дій. Ці відмінності не є процесуальними, оскільки здійснення як широкомасштабних, так і «традиційних» слідчих (розшукових) дій регламентується одними й тими ж нормами кримінального процесуального законодавства. Більш того, ці відмінності не є тактичними, оскільки сучасні широкомасштабні слідчі (розшукові) дії здійснюються з використанням традиційних тактико-криміналістичних прийомів і рекомендацій.

Досліджуючи такі об'ємні та широкомасштабні заходи, маємо говорити вже не про сучасні

організаційні й тактичні умови або різновиди «традиційних» слідчих (розшукових) дій, а саме про нову складну організаційну форму їх проведення, яка характеризується необхідністю збирання безлічі фрагментів доказової та іншої криміналістично значимої інформації на значній території, що обумовлює залучення значної кількості учасників.

Досвід практичної діяльності слідчих підрозділів показує, що під час проведення слідчих (розшукових) дій саме у складній організаційній формі у працівників правоохоронних органів часто виникають проблеми організаційного та процесуального характеру, для вирішення яких необхідне розроблення як теоретичної, так і методичної бази, оскільки, як ми вже зазначали, питання щодо здійснення таких слідчих (розшукових) дій сьогодні залишаються дослідженими недостатньо.

У науковій літературі, присвяченій проблемам управління правоохоронними органами, нині досить активно досліджуються різні аспекти проведення близьких за умовами організації комплексних правоохоронних заходів – спеціальних операцій, які пов'язані з використанням великої кількості сил і засобів на значній за розмірами території, хоча запропоновані науковцями, які займаються цією проблематикою, позиції щодо визначення поняття «спеціальна операція» дещо різняться між собою.

Так, на думку В.О. Лаптія, спеціальна операція є комплексом погоджених та взаємопов'язаних за метою і часом роз'яснювально-профілактичних, попереджувально-наглядних, оперативно-розшукових, розвідувально-пошукових, кримінально-процесуальних заходів, примусових, бойових та інших передбачених законом дій, що здійснюються органи внутрішніх справ, за єдиним задумом і планом, задля вирішення завдань захисту прав і свобод людини, життя й здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави, власності усіх форм, навколишнього середовища від протиправних посягань, якщо вичерпані всі способи, методи та форми упередження, локалізації та ліквідації надзвичайних ситуацій, і вони не принесли бажаного результату [2, с. 99].

А.І. Пясецький та В.Л. Трасковський, визначають спеціальну операцію органів внутрішніх справ як комплекс погоджених єдиним

планом та пов'язаних між собою єдиним задумом і часовим періодом оперативно-розшукових, режимних заходів та бойових дій органів внутрішніх справ, які здійснюються у взаємодії з іншими органами, підрозділами або самостійно за наявності надзвичайної обстановки, особливих умов задля якнайшвидшої нормалізації цієї обстановки і захисту законних прав громадян, суспільних відносин від протиправних посягань. При цьому автори зазначають, що певні заходи кримінально-процесуального характеру в межах проведення спеціальної операції є можливими за наявності розпочатого кримінального провадження щодо осіб, протиправна діяльність яких спричинила проведення цієї операції. У таких випадках, на думку авторів, матеріали кримінального провадження є правовою основою вжиття щодо таких осіб примусових заходів, зокрема в межах проведення спеціальної операції [3, с. 221–222].

Досліджуючи дії підрозділів органів внутрішніх справ під час затримання озброєних злочинців, Г.М. Крутов та В.Т. Васильєв під спеціальною операцією розуміють сукупність узгоджених за метою, місцем і часом оперативно-розшукових, слідчих, режимних заходів та військових дій, які проводяться органами внутрішніх справ за єдиним планом та під єдиним керівництвом спільно з іншими силовими структурами задля вирішення тактичних завдань [4, с. 5].

На думку В.А. Ситника, спеціальна операція є поєднанням комплексу роз'яснювально-профілактичних, оперативно-розшукових, режимних, кримінально-процесуальних та силових заходів, використовуваних для припинення діяльності організованих злочинних структур у тих напрямках, де вони завдають найбільшої шкоди державі [5, с. 407].

А.В. Барангулов визначає спеціальну операцію як сукупність ретельно спланованих і скоординованих оперативно-профілактичних, розшукових, слідчих та інших дій (заходів), які проводять більшість органів і підрозділів МВС України, що здійснюються централізовано за єдиним планом, в одному або декількох регіонах, що очолюється керівником спецоперації (заступником міністра МВС, головою Національної поліції, начальником відповідного ГУНП), спільно з іншими силовими структу-

рами, котрі спрямовані на досягнення єдиної мети та максимальних результатів щодо охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю [6, с. 117].

Аналізуючи наведені визначення поняття «спеціальна операція», можемо констатувати, що підхід до визначення цього поняття простежується загальний, тобто будь-яка спеціальна операція, яку проводять правоохоронні органи, має перелік характерних (ключових) ознак.

По-перше, це наявність комплексу заходів (організаційних, правових, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних, психологічних, силових, матеріально-технічних тощо), які лише в сукупності можуть забезпечити ефективне вирішення завдань у надзвичайних умовах.

По-друге, це скоординоване використання сил і засобів правоохоронних органів.

По-третє, це значний за своїми розмірами просторовий розмах (залежно від виду та масштабу надзвичайної пригоди, обсягу заподіяних негативних наслідків).

По-четверте, це планова основа, узгодження і координація усього комплексу заходів за метою, часом, місцем, способом тощо.

По-п'яте, це єдине керівництво угрупованням сил і засобів спеціально створеним органом (об'єднаний оперативний штаб, оперативний штаб, група управління).

Крім того, такі комплекси заходів переважно спрямовуються на виконання кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових та інших правоохоронних завдань, тому теоретичні та практичні рекомендації з проведення таких спеціальних операцій можуть бути застосовані для формування базових положень щодо проведення широкомасштабних слідчих (розшукових) дій у складній організаційній формі. Більш того, сам термін «спеціальна операція», на нашу думку, цілком прийнятний для визначення організаційної форми здійснення таких слідчих (розшукових) дій.

Як ми вже зазначали, особливостям проведення слідчих дій у формі спеціальної операції значну увагу у своїх дослідженнях приділяв С.Б. Россинський. Зокрема, він сформулював таке визначення спеціальної операції, як організаційна форма проведення слідчої дії.

Спеціальна операція – це така організаційна форма проведення слідчої дії, яка характеризується великою кількістю суб'єктів і пов'язана зі збиранням і дослідженням на великій території безлічі об'єктів, що мають криміналістично значиму інформацію [1, с. 11].

Для більш чіткого визначення нашого бачення сутності спеціальної операції як складної організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії сформуємо і розглянемо її основні ознаки.

1. Спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а суто організаційна форма її проведення. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції, характеризується не специфічним процесуальним механізмом, а виключно особливостями своєї організації.

2. Спеціальна операція передбачає єдине керівництво угрупованням сил і засобів спеціально створеним органом; планову основу, узгодження і координацію усього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення.

3. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції, передбачає участь досить великої кількості суб'єктів (прокурори, слідчі, співробітники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо).

4. Слідча (розшукова) дія, що проводиться у формі спеціальної операції, полягає у сприйнятті (виявленні, вилученні та дослідженні) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять доказову та іншу криміналістично значиму інформацію і розташовані на значній за розмірами території.

Ще однією суттєвою ознакою слідчої (розшукової) дії у формі спеціальної операції є протидія розслідуванню з боку осіб, які не зацікавлені у її належному проведенні. Слід зазначити, що такі слідчі (розшукові) дії далеко не завжди супроводжуються протидією розслідуванню (наприклад, огляди місць подій у справах про аварії на залізничному, авіаційному та водному транспорті, вибухи, пожежі, злочини терористичної спрямованості), тому протидія розслідуванню є не обов'язковою, а лише факультативною ознакою слідчих (розшукових) дій, що проводяться у формі спеціальної операції.

Необхідно зауважити, що у формі спеціальної операції можуть проводитися лише деякі з невербальних та змішаних слідчих (розшукових) дій, які передбачають наочно-образне сприйняття суб'єктами процесуального пізнання фрагментів об'єктивної реальності та зовнішньої обстановки.

Не можуть, на наш погляд, проводитися у формі спеціальної операції такі слідчі (розшукові) дії, як допит та одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення особи, речей чи трупа для впізнання, освідчування особи, оскільки за своєю процесуальною природою вони не можуть характеризуватися великим колом учасників і значною за розмірами територією проведення, тому найбільш типовими слідчими (розшуковими) діями, що можуть проводитися у формі спеціальної операції, є обшук, огляд і слідчий експеримент.

На підставі зазначених ознак спробуємо сформулювати визначення спеціальної операції як організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії.

Отже, спеціальна операція – це складна організаційна форма проведення невербальної (обшук, огляд) або змішаної (слідчий експеримент) слідчої (розшукової) дії, що передбачає єдине керівництво угрупованням сил і засобів спеціально створеним органом, планову основу, узгодження і координацію усього комплексу заходів за метою, часом, місцем і способом проведення, яка характеризується значною кількістю суб'єктів (прокурори, слідчі, працівники оперативних та спеціальних силових підрозділів, спеціалісти тощо) і пов'язана зі сприйняттям (виявленням, вилученням, дослідженням) безлічі різноманітних за своїм характером та розміром об'єктів (фрагментів об'єктивної реальності, елементів речової обстановки), що містять доказову та іншу криміналістично значиму інформацію, а також розташовані на значній за розмірами території.

Висновки. Отже, доходимо висновку, що спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а суто організаційна форма її проведення, яка характеризується не специфічним процесуальним механізмом, а виключно особливостями своєї організації. У формі спеціальної операції

є можливим проведення лише невербальних (обшук, огляд) і змішаних (слідчий експеримент) слідчих (розшукових) дій.

Оскільки зазначена тематика сьогодні досліджена недостатньо, виникає необхідність

розроблення комплексу підкріплених процесуальною базою організаційних і тактичних рекомендацій щодо здійснення такої спеціальної операції як організаційної форми проведення слідчої (розшукової) дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Россинский С.Б. Обыск в форме специальной операции : учебное пособие для вузов / под ред. В.Н. Григорьева. Москва : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2003. 199 с.
2. Лаптії В.А. Система управління органами внутрішніх справ в особливих умовах: теоретичні та практичні проблеми : навчальний посібник. Київ : РВВ МВС України, 1997. 136 с.
3. Пясецький А.І., Трасковський В.Л. Поняття спеціальної операції та його значення для практичної діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 4. С. 219–223.
4. Крутов Г.М., Васильєв В.Т. та ін. Дії підрозділів органів внутрішніх справ при захопленні озброєних злочинців та визволення заручників / за заг. ред. А.М. Бандурки, Харків : Університет внутрішніх справ, 2000. 33 с.
5. Ситник В.А. Визначення спеціальної операції в теорії правничих наук. *Форум права*. 2014. № 2. С. 403–408.
6. Барангулов А.В. Щодо визначення поняття спеціальної операції: теоретично-правовий аспект. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2017. № 2. С. 115–118.